
**ENGELLİ BİREYLERİN YAPMIŞ OLDUĞU GÖRSEL SANATLAR
ÇALIŞMALARININ ENGELLİ BİREY AİLELERİ VE ENGELLİ
BİREYLERLE ÇALIŞAN EĞİTİMCİLER TARAFINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**EVALUATION OF VISUAL ART WORKS WHICH MADE BY
HANDICAPPED PERSONS BY THEIR FAMILIES AND
EDUCATIONAL STAFF**

Bülent SALDERAY*

ÖZET

Araştırmada, engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin ifadelerine göre, engelli bireylerin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarının, engelli bireylerin toplumsallaşması ve toplumdaki bireylerin, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesine yönelik katkısı değerlendirilmiştir.

Araştırmanın evrenini, Antalya-Murat Paşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi binası içerisine müze niteliğinde oluşturulan özel görsel sanatlar teşhir salonunun açılışına katılan 40 engelli birey ailesi ile engelli bireylerle çalışan eğitimciler oluşturmaktadır. Bu araştırmada, anket formu kullanılmıştır. Anket formu ile elde edilen bilgiler, SPSS for Windows 10.0 Paket Programına aktarılmış ve aktarımı yapılan verilerin tanımlayıcı istatistiksel analizi için frekans tekniği kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiksel analiz için kullanılan frekans tekniği, ankette yer alan maddeler için ayrı ayrı uygulanmış ve istatistiksel bilgileri yansıtan tablolar oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda; Görsel sanatlar çalışmalarının, engelli bireylerin toplumsallaşmasında ve toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesinde % 95,0'lik oranda anlamlı bir katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara dayalı olarak çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Toplumsallaşma, Görsel Sanatlar, Eğitim, Özel Eğitim.

ABSTRACT

In the research; it has been evaluated the contribution of visual arts works which made by handicapped persons according to their families and educational staff about socialization of handicapped persons and awakening of the community.

At the main base of the research (The research universe has been existed) it has been included 40 handicapped persons' families and educational staff who participated to opening ceremony of special visual arts exhibition hall in the Antalya-Murat Paşa Guiding and Researching Center that has been organized as a

---

* Dr., iletişim bilgileri

museum. In the research has been used questionnaire form. The datums which has been comprised of questionnaire forms has been transferred to SPSS for Windows 10.0 Package Programme and Frequency technique has been used for definitive statical analyze that the datums has been transferred. Frequency technique that was used for definitive statical analyze has been applied for 2 matters of the research that was tabled separately.

The conclusions of the research is mentioned that; visual arts works make % 95,0 positive contribution to handicapped persons' socialization and awakening of the community about the handicapped persons. Depend on these results have been given diverse suggestions.

Key Words: Retardeds, Socialization, Visual Arts, Education, Special Education.

1. GİRİŞ

Genel olarak; engelli bireylerin varlığının toplum içerisinde çok fazla görülmemesi ve/veya engelli bireylerin toplumun normal kabul edilen bireylerinden ayrılan yönlerinin neler olduğunun tam olarak bilinmemesinden dolayı; toplum içerisinde, engelli bireylerin kimler olduğu ve ihtiyaçlarının neler olabileceğine ilişkin bir bilinç istenilen düzeyde gelişmemiştir. Bununla birlikte; toplumsal yapı içerisindeki birçok düzenlemenin (mimari, mesleki yeterlilik, iletişim becerileri, ... vb.), normal kabul edilen bireylere yönelik düzenlenmiş olması da, engelli bireyin toplumla bütünleşmesini güçleştirmektedir (Ertuğrul ve Güvenilir, 2003; Baran, 2003; Mutluoğlu, 2003; 2001).

Salderay (2008), Mayer (1999), Polloway ve Patton (1997); gerek engelli bireylerin mevcut kısıtlılığında (sahip oldukları engel durumundan kaynaklanan kısıtlılık) gerekse çevresel etmenlerden kaynaklanan ve engelli bireylerin toplumla bütünleşmesinde meydana gelen güçlüklerin, görsel sanatlar eğitimi ile aşılmasının mümkün olabileceğinden bahsetmektedirler.

Görsel sanatlar eğitimi; gerek görsel sanatlar eserinin oluşum sürecinde gerekse oluşan eserin sergilenme sürecinde, bu eserleri oluşturan bireyin, toplumsal iletişim becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca; görsel sanatlar eserinin sergilenme süreci, eseri gören/izleyen kişilerin, sanat eserinden etkilenme durumuna bağlı olarak, eseri oluşturan kişiye yönelik mevcut düşüncelerini de, olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir (DeNobriga ve Schwarzman, 2009; Salderay, 2002).

Belirtilenlerden hareketle; görsel sanatlar çalışmaları, engelli bireyin toplumla bütünleşmesini sağlarken toplumun da engelli bireyler hakkında

bilinçlenmesine katkı sağlayabileceği düşüncesi oluşmuştur. Bu doğrultuda; engelli bireyin toplumsallaşmasında ve engelli bireyler hakkında toplumun bilinçlenmesinde, görsel sanatlar çalışmalarının sağladığı katkıyı belirleyebilmek amacı ile; “Engelli bireylerin toplumsallaşması ve toplumdaki bireylerin, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesinde, engelli bireylerin yaptığı görsel sanatlar çalışmalarına ilişkin, engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin görüşleri nedir?” sorusu problem cümlesi olarak belirlenmiş ve sorun çeşitli yönleriyle araştırılarak irdelenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalar; belirli bir konunun hali hazırdaki durumunu saptamayı, mevcut tavırları ve davranışları açıklamayı, karşılaştırmayı ve betimlemeyi amaçlayan araştırmalarıdır (Özdamar vd., 1999; Gürsakal, 2001). Belirtilen bilgiler ışığında; bu araştırmada, engelli bireylerin toplumsallaşması ve toplumdaki bireylerin, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesinde, engelli bireylerin yaptığı görsel sanatlar çalışmalarına ilişkin, engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin görüşleri nedir?” sorusuna yanıt bulmak amacı ile nicel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Antalya-Murat Paşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi binası içerisinde müze niteliğinde oluşturulan özel görsel sanatlar (engelli bireyler için görsel sanatlar) teşhir salonunun açılışına katılan engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimciler olarak belirlenmiştir. Bu amaçla; yapılan açılışa, engelli birey ailesi (kan bağı olan yakını; annesi, babası, abisi veya ablası) ve çalışanı (engelli bireylerle çalışır durumda olan özel eğitim öğretmeni, psikolog, çocuk gelişimi öğretmeni, sınıf öğretmeni) olan, toplam 40 kişi (engelli birey ailesi 16, özel eğitim öğretmeni 10, psikolog 6, çocuk gelişimi öğretmeni 3, sınıf öğretmeni 5) araştırma kapsamına alınmıştır. Engelli birey ailesi ve çalışanı olmayan diğer katılımcılar ise araştırma kapsamı dışında bırakılmışlardır. Bu doğrultuda; araştırma, tanımlanan evren üzerinden yürütülmüştür.

2.2. Verilerin Toplanması

Kapsama alınan 40 katılımcıya anket formları açılış sırasında elden ulaştırılmıştır. Bu amaçla; araştırmacı, farklı yaş ve engel durumuna sahip 14 engelli öğrenci ile bir yıl boyunca (Haziran 2008-Haziran 2009) çalışarak 11 kabartma (rölyef) ve 6 resim çalışması oluşturmuş (fotoğraf 1, 2 ve 3). Oluşturulan bu çalışmalar Antalya-Murat Paşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi binası içerisinde düzenlemesi yapılan müze niteliğinde bir teşhir salonu ile sergilenmiştir. 18 Ağustos 2009 tarihinde de; bir sergi açılışı gerçekleştirilerek (fotoğraf 4 ve 5) katılımcıların engelli bireylerin yaptığı bu çalışmalarını görmeleri ve anket formunun ilgili maddelerini doldurmaları sağlanmıştır.

2.3. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde SPSS (the Statistical Package for the Social Sciences) for Windows 10.0 Paket Programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS Programına aktarılmış ve betimsel çözümleme tekniklerinden frekans tekniği kullanılarak her bir soru ayrı ayrı analiz edilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, problemin çözümlemesi yapılmış ve çözümlemelere dayalı olarak, bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 1. Görsel Sanatlar Çalışmalarının Engelli Bireylerin Toplumsallaşmasındaki Katkısına Yönelik Engelli Birey Aileleri ve Engelli Bireylerle Çalışan Eğitimcilerin Görüşleri

	Frekans	Yüzde %
Çok Az	--	--
Az	--	--
Biraz	2	5,0
Çok	17	42,5
Çok Fazla	21	52,5
Toplam:	40	100,0

Tablo 1 incelendiğinde; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, görsel sanatlar çalışmalarının engelli bireylerin toplumsallaşmasındaki katkısına dair görüşlerinin, % 52,5 (21) ile “çok fazla” seçeneği altında toplandığı görülmektedir. Daha sonra sırası ile % 42,5 (17) ile “çok” ve % 5,0 (2) ile “biraz” seçenekleri altında toplanmıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi; % 95,0 (38) ile “çok” ve “çok fazla” seçenekleri altında engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimciler, görsel sanatlar

çalışmalarının engelli bireylerin toplumsallaşmasında oldukça önemli bir oranda katkı sağladığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin olumlu görüşleri ile birlikte; bu konuda yapılmış benzer çalışmalar incelendiğinde de engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin görüşlerini destekleyen yönde sonuçlar olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Gökaydın (2002), görsel sanatlar çalışmalarının, öğrencilerin grup çalışmaları içerisinde katılımcı olmalarına ve kişilerle iletişime geçmelerine yardımcı olarak, toplumsallaşmalarına katkı sağladığından bahsetmektedir. Mason vd. (2004) ve Little vd. (1990) ise, genelde her bireyin takdir edilme arzusu içerisinde olduğunu, ancak; engelli bireyler için bu takdir edilme arzusunun çok daha fazla anlam ve önem taşıdığından bahsetmektedirler. Bu doğrultuda; engelli bireyin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarının başkaları tarafından beğenilmesinin ve takdir edilmesinin, engelli bireyin beğenilmesi ve takdir edilmesi anlamına geleceğinden ve engelli bireyin bu doğrultuda kendini, toplumla bütünleşmiş olarak hissedeceğinden söz etmektedirler.

Çakır-İlhan (2009) ve Kehnemuyi (2002) ise; görsel sanatlar çalışmalarının, öğrencilerin topluluk bilincinin gelişimine ve toplumun istediği insan tipinin yetiştirilmesine olanak sağladığını ve öğrencilerin toplumsallaşmasına olumlu katkısının olduğundan bahsetmektedirler. Belirtilenlere ek olarak, engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, görsel sanatlar çalışmalarının engelli bireylerin toplumsallaşmasındaki katkısına yönelik olumlu görüşlerinin, konu ile ilgili yapılmış araştırmalarla bağdaşması yanında, engelli birey aileleri ve eğitimcilerin konuya yönelik duygusal bakış açılarının da görüşlerinin şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, görsel sanatlar çalışmalarının engelli bireylerin toplumsallaşmasındaki etkililiğine olan inançlarının da, olumlu görüşlerinin oluşmasında rol oynadığı düşünülebilir. Ayrıca; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin bir açılış ile bir araya getirilmesi ve engelli bireylerin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarını görerek anket formlarını doldurmalarının sağlanmasının da; olumlu görüşlerinin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, engelli bireylerin nitelikli görsel sanatlar eseri üretebileceğine yönelik mevcut düşüncelerinin, engelli bireylerin yaptığı eserleri görmeleri ile değişime uğramış olmasının da; olumlu görüşlerinin şekillenmesinde etkili olduğu dile getirilebilir. Ayrıca; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, engelli bireylerin yer aldığı bu tür bir organizasyonu ilk kez görüyor olmalarının da; olumlu görüşlerinin oluşmasında rol oynadığı düşünülebilir.

Tablo 2. Oluşturulan Görsel Sanatlar Çalışmalarının, Engelli Bireyler Hakkında Toplumun, Bilinçlenmesindeki Katkısına Yönelik Engelli Birey Aileleri ve Engelli Bireylerle Çalışan Eğitimcilerin Görüşleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde %
Çok Az	--	--
Az	--	--
Biraz	2	5,0
Çok	18	45,0
Çok Fazla	20	50,0
Toplam:	40	100,0

Tablo 2 incelendiğinde; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, görsel sanatlar çalışmalarının toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesindeki katkısına yönelik görüşlerinin, % 50,0 (20) ile “çok fazla” seçeneği altında toplandığı görülmektedir. Daha sonra sırası ile % 45,0 (18) ile “çok” ve % 5,0 (2) ile “biraz” seçenekleri altında toplanmıştır. Tablo 2’de görüldüğü gibi; % 95,0 (38) ile “çok” ve “çok fazla” seçeneklerinde engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimciler, görsel sanatlar çalışmalarının toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesinde oldukça yüksek bir oranda katkı sağladığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin olumlu görüşlerinin yanında; bu konuda yapılmış diğer çalışmalar incelendiğinde de engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin görüşlerini destekleyen yönde sonuçlara ulaşılmıştır. Bu doğrultuda; Özsoy (2003) ve San (1997), görsel sanatlar çalışmalarının sergilenmesinin, gerek çalışmayı üreten kişi gerekse çalışmanın kendisi hakkında toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesine olanak sağladığından bahsetmektedirler. Salderay (2002) ise; engelli bireyin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarının, engelli bireyin toplum tarafından kabul ve değer görmesine olanak vererek toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesine katkı sağladığından söz etmektedir. Kavuran (2003) ise, her sanat eserinde bir mananın bulunduğu ve bunu anlamının sanat eserini ortaya koyanı anlamak olduğuna vurgu yapmaktadır. Belirtilenler ışığında, engelli birey aileleri ve çalışanlarının, görsel sanatlar çalışmalarının toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesindeki katkısına yönelik olumlu görüşlerinin, alandaki çalışmalarla bağdaşması yanında, engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin konuya yönelik bakış açılarının da olumlu görüşlerinin oluşmasında rol oynadığı söylenebilir. Bununla birlikte; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin, görsel sanatlar çalışmalarının toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesindeki katkısına ilişkin kişilerle yaşamış oldukları deneyimlerin de görüş açılarının şekillenmesinde etkili

olduğu düşünülebilir. Ayrıca; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin başka bireylerin de bulunduğu bir açılış ile bir araya getirilmesi ve burada engelli bireylerin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarını ve diğer bireyleri görerek anket formlarını doldurmalarının istenmesinin de; olumlu görüşlerinin oluşmasında rol oynadığı söylenebilir. Bununla birlikte; açılışa katılım gösteren veya daha sonra sergi mekanına gelecek olan bireylerin, engelli bireylerin kayda değer görsel sanatlar eseri üretemeyeceğine yönelik mevcut düşüncelerinin, engelli bireylerin yaptığı bu eserleri görmeleri ile değişime uğrayabileceği olasılığının da; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin olumlu görüşlerinin oluşmasında etkili oluğu dile getirilebilir. Ayrıca; resmi makamların, engelli bireylerin yakın çevreleri ve tanıdıklarının, basın ve diğer kişilerin katılımı ile gerçekleşen bu tür bir organizasyonun ilk kez düzenleniyor olması ve eserlerle birlikte eserleri yapan engelli bireylerin isimlerinin bu sergilenme mekanında sürekli sergilenerek olmasının da; engelli birey aileleri ve engelli bireylerle çalışan eğitimcilerin olumlu görüşlerinin oluşmasında rol oynadığı düşünülebilir.

4. SONUÇ

Araştırmanın problemi göz önüne alınarak elde edilen bulgulardan hareketle aşağıda yer alan sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Görsel sanatlar çalışmaları, engelli bireylerin toplumsallaşmasında % 95,0'lik bir oranla olumlu anlamda katkı sağlamaktadır.
2. Engelli bireylerin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmaları, toplumun, engelli bireyler hakkında bilinçlenmesinde % 95,0'lik bir oranla olumlu anlamda katkı sağlamaktadır.

5. ÖNERİLER

Bu bölümde; araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik birtakım öneriler sunulmuştur.

5.1 Uygulamaya yönelik öneriler:

1. Engelli bireylerin toplumsallaşmalarında görsel sanatlar çalışmalarından faydalanılabilir.
2. Toplumun, engelli bireyler hakkındaki bilinç düzeyinin artırılmasında görsel sanatlar çalışmalarından faydalanılabilir.

5.2. İleri araştırmalara yönelik öneriler:

1. Benzer bir araştırma, engelli birey ailesi ve çalışanı olmayan kişileri de kapsayacak şekilde uygulanabilir.
2. Benzer bir araştırma, sokağa itilmiş çocuklarla yapılarak, onlarla çalışan eğitimcileri kapsayacak şekilde uygulanabilir.
3. Benzer bir araştırma, suça karışmış çocuklarla yapılarak, onlarla çalışan rehabilitasyon kadrosunu kapsayacak şekilde uygulanabilir.
4. Benzer bir araştırma, madde bağımlısı generle yapılarak, ailelerini ve onlarla çalışan rehabilitasyon kadrosunu kapsayacak şekilde uygulanabilir.

6. KAYNAKLAR

- Baran, N. (2003). İşverenlerin Zihin Engelli Bireylerin İstihdamlarına İlişkin Görüş ve Önerileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Zihin Engelliler Bilim Dalı.
- akır İlhan, A. (2009). Üniversitelerde Sanat Eğitiminin Gerekliliği. (online erişim: 2009, Eylül 18, <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/495/5838.pdf>>)
- DeNobriga K., Schwarzman, M. (2009, Eylül 17). Community-based Art for Social Change. <http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/1999/10/communitybased.php> (2009, Eylül 17)
- Ertuğrul, Y., Güvenilir, E. (2003). İlk Engelli Milletvekili Lokman Ayva ile Özürlüler, Özürlülerin Sorunları ve Eğitimi Üzerine. Milli Eğitim Bakanlığı: Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 39 (4) 9-13.
- Gökaydın, N. (2002). Sanat Eğitimi Öğretim Sistemi ve Bilgi Kapsamı; Temel Sanat Eğitimi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları; Bilim ve Kültür Eserleri Serisi; Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Gürsakal, N. (2001). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Kavuran, T. (2003). Sanat ve Bilim'de Gerçek Kavramı. Kayseri: Erciyes Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 225-237. http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_15/14_kavuran.pdf (online erişim: 21 Eylül 2009).
- Kehnemuyi, Z. (2002). ocuğun Görsel Sanat Eğitimi. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Little, E. B., Clements R. D., Clements C. B. (1990). Secondary Art Education: An Anthology of Issues: Teaching Exceptional Students in the Regular High School Art Classroom. The United State of America: National Art Education Association.

- Mason, C., Steedly, K., Thormann, M. (2004). Arts Integration; How Do the Arts Impact Social, Cognitive and Academic Skills?. The United State of America: Washington, DC: VSA Arts. http://www.vsarts.org/documents/resources/research/tec_vsa_article_092105.pdf adresinden 21 Mayıs 2006 tarihinde alınmıştır.
- Mayer, H. (1999). Kompetenzprofil; Staatlich Anerkannte Arbeitserzieherin Staatlich Anerkannter Arbeitserzieher. Deuchland: Schemmerhofen; Bertelsmannverlag Postfach 100633 33J06 Bielefeld. Nr.12.91-284.32
- Mutluoğlu, L. (2003). Türkiye’de Özürlülerin Çıraklık Eğitim Sisteminden Yararlanmaları Konusunda Mesleki Eğitim Merkezleri, Meslek Odaları ve Özürlülere Yönelik Faaliyette Bulunan Sivil Toplum Örgütleri Yöneticilerinin Görüş, Beklenti ve Önerilerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyal Hizmetler Bilim Dalı.
- Mutluoğlu, L. (2001). Örgün Mesleki Eğitim ve Çıraklık Eğitimi İçerisinde Özürlülerin Mesleki Eğitimi. Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınlanmamış Özürlüler Uzmanlığı Tezi. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Özdamar, K., Odabaşı, Y., Hoşcan, Y., Bir, A. A., Kırcaali-İftar, G. Özmen, A., Uzuner, Y. (1999). Sosyal Bilgiler Öğretmenliği: Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Bir, A. A. (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi; Açıköğretim Fakültesi Yayınları
- Özsoy, V. (2003). Görsel Sanatlar Eğitimi; Resim-İş Eğitiminin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık Turizm San. Tic. Ltd. Şti.
- Polloway, E. A., Patton, J. R. (1997). Strategies for Teaching Learner with Special Needs. The United States of America: New Jersey: Merrill, an Imprint of Macmillan Publishing Company.
- San, İ. (1997). Sanatsal Yaratma, Çocukta Yaratıcılık. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları TİSA Matbaası.
- Salderay, B. (2008). Türkiye’deki Zihin Engelliler İş Okullarında Görsel Sanatlar Dersinin Öğrencilerin Beceri, Davranış ve Meslek Edinimindeki Katkısına Yönelik Öğretmen Görüşleri. Basılmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Salderay, B. (2002). Zihin Engelli Bireyin Yaptığı Sanatsal Çalışmanın Onun Kabul ve Değer Görmesindeki Etkisi. Antalya: Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı Antalya Şubesi ve Antalya Koleji Model İnternet ve Bilgisayar Hizmetleri Turizm Ltd. Şti. (Program CD.).

* * * *

EKLER

Fotoğraf 1. (solda) Engelli öğrencilerin yaptığı üçlü rölyef; vazoda çiçekler 150x100 cm.

Fotoğraf 2. (sağda) Engelli öğrencilerin yaptığı üçlü rölyef; akvaryumda balıklar 150x100 cm.

Fotoğraf 3. Engelli öğrencilerin yapmış olduğu görsel sanatlar çalışmalarından oluşan Antalya-Murat Paşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi binası içerisindeki özel görsel sanatlar teşhir salonundan bir görüntü.

Fotoğraf 4. (solda) Antalya-Murat Paşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi binası özel görsel sanatlar teşhir salonu açılışından bir görüntü.

Fotoğraf 5. (sağda) Antalya-Murat Paşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi binası özel görsel sanatlar teşhir salonu açılışından bir görüntü.

* * * *